

Arkivstudie

Ingatorps kyrkbod

Byggnadshistorik

*Ingatorps socken i Eksjö kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2010:20
Robin Gullbrandsson

Arkivstudie

Ingatorps kyrkbod

Byggnadshistorik

*Ingatorps socken i Eksjö kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Tidblom

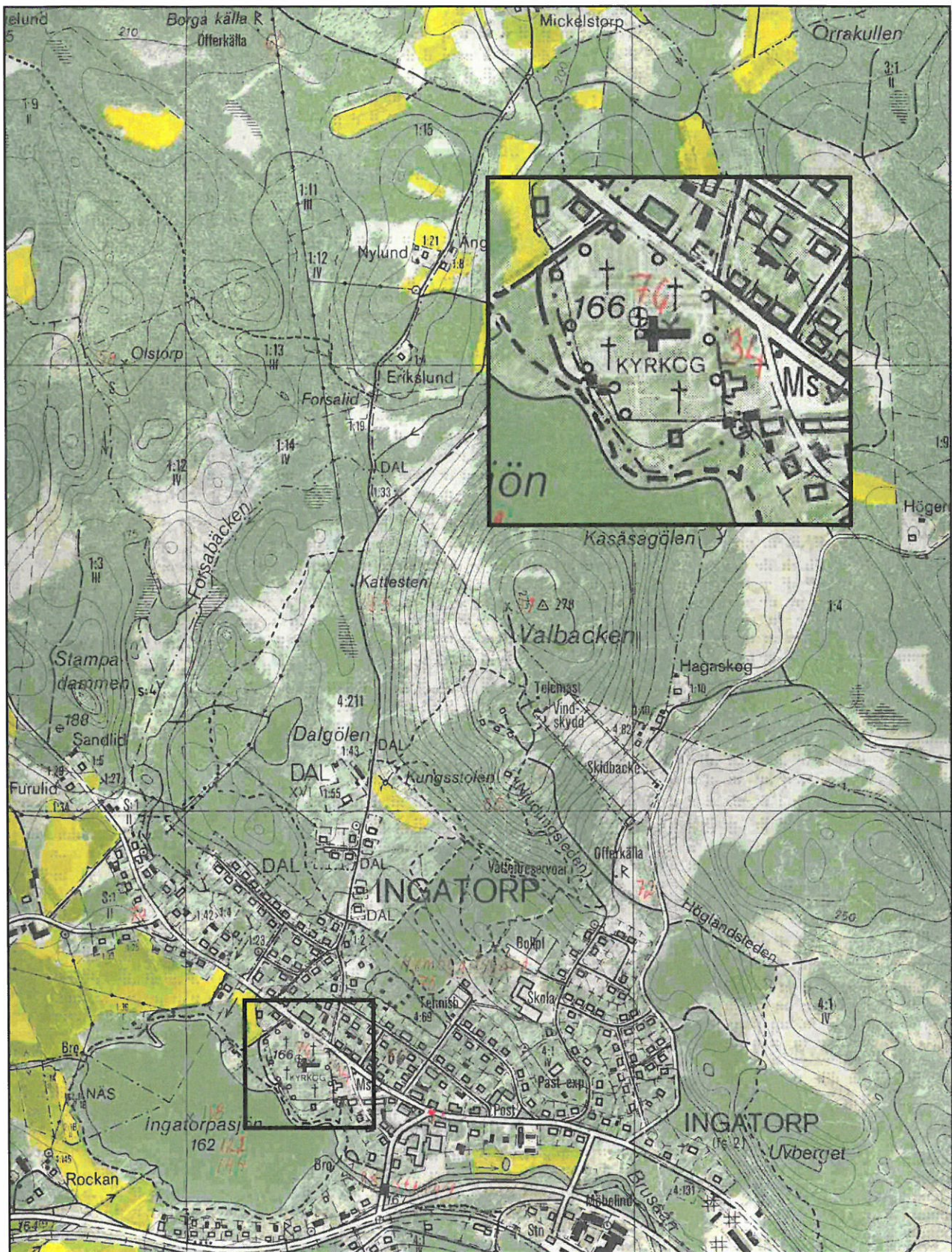
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS20067/02097.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2010

Innehåll

Inledning	5
Syfte och avgränsningar	6
Sockenstämmoprotokoll från 1700-talet	6
Sockenstämmoprotokoll från 1800-talet	8
Arkivhandlingar från 1900-talet	9
Referenser	11
Arkiv	11
Otryckta källor	11
Tryckta källor	11
Tekniska och administrativa uppgifter	12
Bilaga	12

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Ingatorp 6F 8f 1922.

Kyrkboden sedd från nordost. Väggarna är klädda med åldriga spån av olika storlek. Fotograferad 2005 av Jonas Haas.

Inledning

Den timrade kyrkboden i sydvästra hörnet av Ingatorps kyrkogård uppmärksammades antikvariskt först 1908, då ingenjör Algot Friberg – grundare av Norra Smålands fornminnesförening – tog två fotografier av densamma. Det ena fotografiet är en närbild av den ålderdomliga dörren med sina beslag, antagligen vad som väckte Fribergs intresse. Anledningen till besöket var för övrigt inköpet av sockenmagasinet från 1700-talet till friluftsmuseet i Jönköpings stadspark. Kyrkboden blev dock kvar och dess ålder har förblivit okänd och ibland antagits vara från 1600-talet. Men dörren och byggnadens resning är medeltidsmässig. Åren 2006 och 2007 genomförde arkitekt Lennart Grandelius, Eksjö, tre dendrokronologiska provtagningar som sändes till Hans Linderson, föreståndare för Nationella laboratoriet för vedanatomi vid Kvartärgeologiska institutionen, Lunds universitet. Fällningsåret för virket till boden visade sig ligga mellan 1219 och 1239, ett resultat som kunde styrkas med C14-prov. Därmed framkom att boden i Ingatorp är Sveriges äldsta ickesakrala träbyggnad.

Boddörren har ett medeltida utseende med sina grova plank och sitt smide. Det tunna fodret är sentida. Dörren är även påbyggd i nederkant, troligen vid flytten kring 1914. Tröskeln var tidigare mycket högre, se foto sidan 9.

Detalj av takstolarna i kyrkboden, vilka är av enkel romansk typ.

Syfte och avgränsningar

På uppdrag av Ingatorp-Bellö kyrkliga samfällighet har läns museet genom Robin Gullbrandsson utfört en arkivstudie kring boden. Denna har syftat till att klarlägga bodens samband med kyrkan, om den flyttats och hur den förändrats. Det huvudsakliga källmaterialet har utgjorts av Ingatorp sockens kyrkoarkivalier i Landsarkivet, Vadstena. Det har dock varit begränsat i och med att protokoll finns fröst från 1704, och räkenskaper först från 1681. Vid inventering 1799 omnämns att "Inga Chartor eller Charte-beskrifningar öfver kyrkan och prästegårdens ägor finnas." Den äldsta bevarade brandförsäkringen för kyrkan från 1871 behandlar inte övriga byggnader. Eftersom ett flertal bodar funnits på eller vid kyrkogården råder det ibland oklarheter kring vilken byggnad som åsyftas i arkivalierna.

Den första kända kartbilden över kyrkplatsen är en åkeravmätning från 1644 och ger ingen annan information om kyrkogården än att den har en kvadratisk form. Lantmäteristyrelsens arkiv.

Sockenstämmoprotokoll från 1700-talet

Första omnämmandet av en kyrkbod är i protokoll från den 16 januari 1707 där varje gård uppmanas att hugga och tälja spån till kyrkan, vilka skall "förvaras i kyrkeboden". Syftar detta på dagens kyrkbod kan vi sluta oss till att den inte har något förflutet som en del av dåvarande kyrka. Denna troligen medeltida stenkyrka hade i väst en timrad tillbyggnad om 12 alnars längd som enligt Samuel Rogberg (1770) revs år 1755 och ersattes med en ny tillbyggnad i sten samt ett torn.

I januari 1716 omnämns att "likbårarna skola hädanefter icke stå uti wapenhuset, utan i boden på kyrkegården". Det kan antas att det är kyrkboden som åsyftas eftersom den enligt ovan användes för materialförvaring.

I protokoll av den 29 januari 1722 står: "Stora kyrkioboden skal repareras och spånslås, hwar til sammanskiutes 3 alnar spån af hwar hel och ½ gård och proportionaliteter af mindre [oläsligt]." Det är oklart om den mindre boden skulle vara samma som sockenmagasinet, vilket omnämns som "sädesboden" samma år och likaså avsågs att repareras.

Den 27 maj 1737 fastslås att "Likbårarne skola ey heller stå på Kyrkiogården utan i Bårboden förwaras." Detta är enda gången namnet "bårboden" förekommer, syftningen bör vara på "stora kyrkboden". Från samma protokoll omnämns att i "kyrkians bodar" fanns massa "oduglige kläder, järn och träredskap" som borde auktioneras ut. 1774 bestämdes att likbåarna skulle förvaras i norra stigluckan.

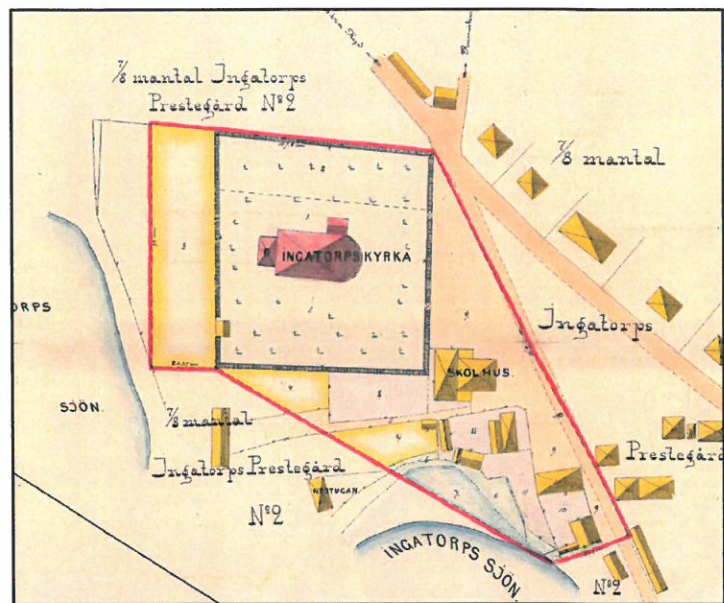
Den 29 november 1738 utdömdes "den gamla benboden, och den millersta näst in til Cronoboden anordnad til benbod igen, den gamla förauctioneras til församlingens nytta." I benboden förvarades ben som grävts upp vid nya gravläggningar. Det handlar troligen om två bodar utöver kyrkboden och sockenmagasinet. Det är osannolikt att man nyttjat en gammal benbod som sockenmagasin. "Cronoboden" bör syfta på ett spannmålsmagasin för förvaring av naturaskatten till kronan, det s.k. "kronotiondet".

År 1747 skulle hemmanen lämna in spån till "kyrkboden" för kyrktakets kommande omtäckning.

På stämman den 1 maj 1750 bestämdes att "kyrkioboderne" skulle repareras. Samma datum nästa år heter det "Som kyrkioboderne äro i åhr förgätne att täckas ty måste de i währ entligen blifva ferdige."

År 1771 påpekades det åter att det "uti kyrkoboden finns allehanda gammal och andra onödigheter" som borde försäljas. Frågan kom åter upp 1796: "Pastor och församlingen öfverenskommo derom at de gamla redskaper och andra öfverflödige Mobilier, som i kyrkoboden finnas, skola i ordning läggas och förauctioneras, på det at tilräckligt rum må wara för kyrkans Materialier, som i denna Bod böra förwaras."

Vid sockenstämma den 7 maj 1797 protokollfördes: "Som den större Kyrkobodens tak på åtskilliga ställen befinnes vara otäth, ty ålades kyrkobyggmästaren [gästgivaren Nils Bruze] at foga anstalt om reparation härå, hwad til de i Boden befintliga gamla spån skalt användas." Enligt räkenskaperna kom detta till utförande våren 1798. Här framgår tydligt att taket var spåntäckt. Vid prostvisitationen 9–10 november 1799 kunde konstateras att "Ingatorps kyrka är wacker, i förwarligt och godt stånd, äfwen som Sockenstuga, Kyrkobodar och ringmur."

Karta från 1905 inför utvidgning av kyrkogården åt väster och avskänning av mark för andra kyrkliga funktioner. Kyrkoboden är utritad på kyrkogårdens sydvästra del. Den streckade linjen norr om kyrkan markerar en kyrkogårdsutvidgning från 1879. Lantmättrimyndigheternas arkiv.

Sockenstämmoprotokoll från 1800-talet

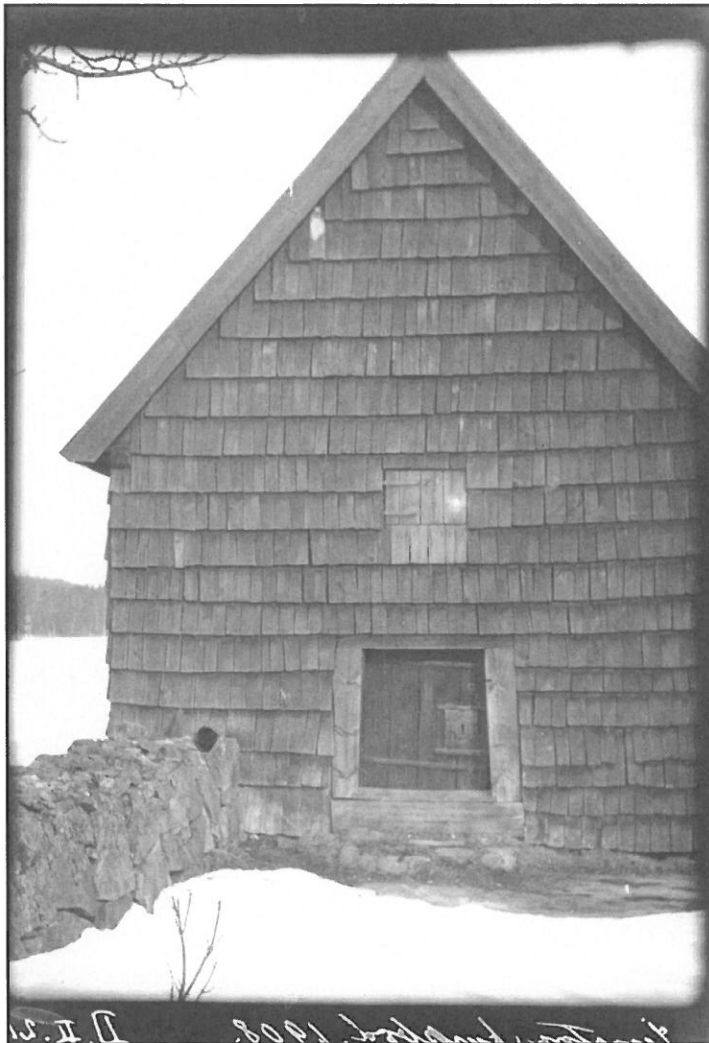
År 1810 skall kyrkogården ha utvidgats med fyra famnar åt söder, varvid kyrkogårdsmuren flyttades. Det framgår i protokollet inget om att byggnader skall ha behövt flyttas. Således syns inga av bodarna varit placerade utefter södra kyrkogårdsmuren.

Den 23 januari 1816 står i protokollet: ”Den större kyrkoboden eller Materialhuset befinnes till väggar, men mäst till tak vara i förfallet tillstånd, hvarföre äfven å den samma nästa vår skall anställas reparation på det sättet att väggarnas bristfälliga ställen hjälpas genom påspikande af spån och taket beläggas med nya bräder.”

År 1821 omnämns det åter att det i ”kyrkoboden” förvaras ”en del obehöflige och obrukbare saker” som ”ligga till last samt förmultna och förtäras af tiden” varför de föreslogs auktioneras ut.

År 1834 uppfördes efter många års diskussioner en ny kyrka, vilket följande år ledde till utökning av kyrkogården. I protokollet omnämns flytt av sockenmagasinet, vilket 1757 ersattes med ett nytt magasin. År 1908 flyttades sockenmagasinet till stadsparken i Jönköping.

Den 14 mars 1856 fick sockenbyggmästaren i uppdrag att reparera taken på ”kyrkobodarna”.

Kyrkboden fotograferad 1908 av Algot Friberg, när den ännu stod kvar på sin gamla plats. Lägg märke till de kraftiga dörrposterna och den höga tröskeln. Spånen är i hög grad de som ännu sitter på byggnaden. JLM.

Arkivhandlingar från 1900-talet

På en karta från 1905 har en blivande utvidgning av kyrkogården västerut ritats in. På denna syns att boden står i det sydvästra hörnet, med ingångsgaveln åt söder. Kyrkogårdsmurens ytersida ligger med västra långsidan. På fotografier från 1911 i ATA framgår att kyrkogården då ännu inte fått sin utvidgning åt väster. Denna kan inte ha fullföljts förrän i samband med återuppförande av kyrkan 1914 efter en brand. På en gravkarta från 1915 i församlingens arkiv har boden fått sin nuvarande placering i sydväst på utvidgningen med ingångsgaveln mot öster. I samband med flytten eller någon gång därefter har porten försetts med ett modernt foder som liksom dörrbladet sedermera målats med svart oljefärg.

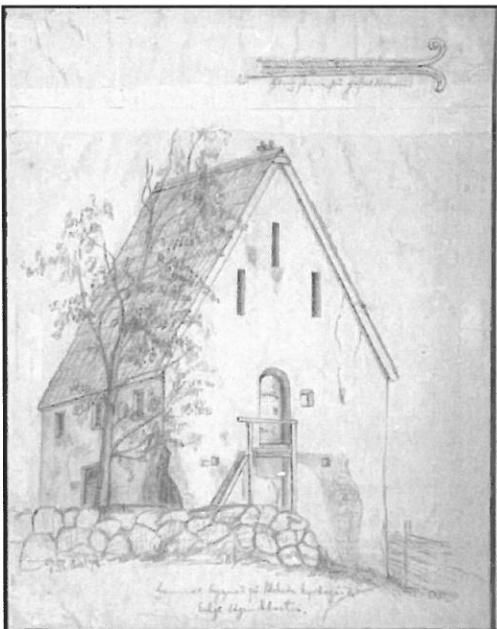
Fotografi från 1911. Kyrkboden skymtar bakom trädet i vänstra hörnet. ATA.

Sammanfattning

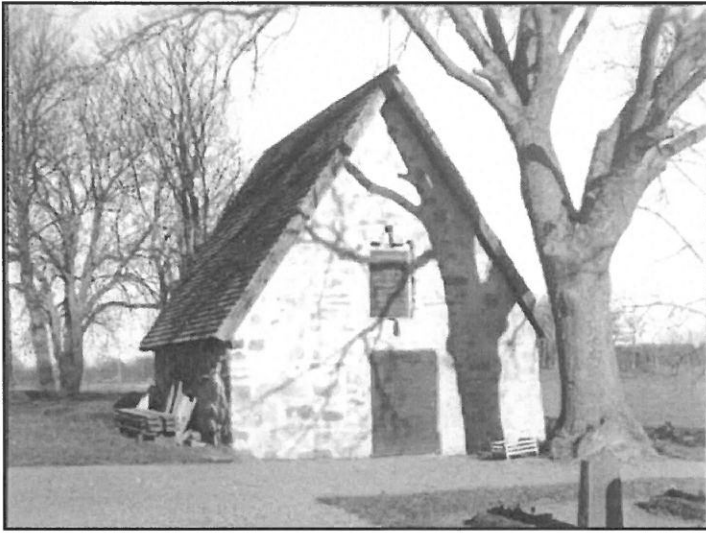
Det faktum att protokoll och räkenskaper talar om nybyggnad eller flytt av kyrkbod får tolkas som att den befintliga kyrkboden funnits på kyrkogården åtminstone sedan tidigt 1700-tal. Att den behövde repareras på 1720-talet talar för att den redan då stått en längre tid på platsen. I sockenstämmoprotokollen framgår att boden användes för materialförvaring, bl.a. av byggnadsmaterial. Utifrån detta förefaller det osannolikt att boden vid något tillfälle skall ha utgjort del av kyrkan. Den timrade tillbyggnad om 12 alnars längd som den medeltida stenkyrkan hade i väster, revs först 1755 då den var mycket förfallen.

Vi kan utifrån arkivstudien och dendroanalysen tänka oss två hypoteser. Den ena är att kyrkboden är den medeltida tiondeboden. Socken var redan i tidig medeltid ålagd att uppföra en bod för den del av tondet – naturaskatten – som skulle gå till kyrka, biskop och fattigvård. Efter reformationen omvandlades skatten till ”kronotionde”, varför det kan antas att den gamla tiondeboden åsyftades när man 1738 omnämde ”Cronoboden”.

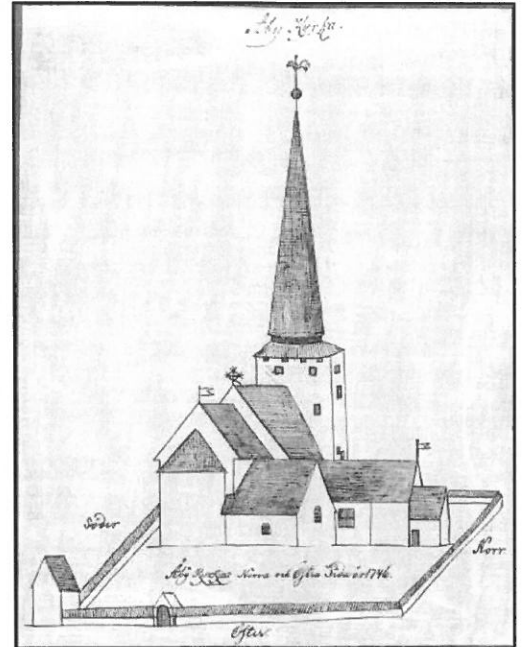
En jämförelse kan göras med de murade tiondebodarna på Alseda respektive Åby kyrkogård, som anses härröra från tidig medeltid. Båda har liksom Ingatorpsboden en karaktäristisk resning med branta sadeltak samt är placerade i hörnet av kyrkogården. I Västergötland finns två bevarade tidigmedeltida tiondebodar av sten, Acklinga och Berg, vilka dock påbyggs med extra våning. Även dessa ligger i vad som var hörnet av den medeltida kyrkogården, den sedvanliga placeringen. I Acklingas fall kan det påvisas att bodens bakre vägg var sammanbyggd med en troligen samtida kyrkogårdsmur av

Tiondeboden i sydöstra hörnet av Alseda kyrkogård. 1800-talsteckning i ATA.

Tiondeboden på Åby kyrkogård i Kalmar län. Fotograferad 1948 av Manne Hofrén. Till höger en teckning av samma kyrkogård 1746 av Frigelius. Tiondeboden står i sydöstra hörnet. ATA.

kalksten. I många fall kom tiondebodarna under 1600- och 1700-talen att fungera som sockenmagasin, vilket med denna hypotes ej kan ha varit fallet i Ingatorp där boden då istället skall ha blivit materialhus och fortfarande har denna funktion.

Den andra hypotesen är att kyrkboden ända sedan medeltiden fungerat som en materialbod och att det funnits en nu försvunnen tiondebod, den som 1738 benämndes "Cronobod". Möjligheten finns också att kyrkboden kan ha fyllt funktion både som materialbod och tiondebod.

Referenser

Arkiv

Brandförsäkringsverkets arkiv, Stockholm.

Jönköpings läns museums arkiv.

Landsarkivet. Vadstena. Ingatorps kyrkoarkiv: sockenstämmoprotokoll 1704-1856 (C:2-6, KI:1), räkenskaper för kyrkan 1681-1829 (C:1-6).

Lantmäterimyndigheternas arkiv.

Lantmäteristyrelsens arkiv.

Länsstyrelsens i Jönköpings län arkiv, med kopior ur Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm.

Otryckta källor

Grandelius, L. 2008. *Fyra bodar på Ingatorps och Bellös kyrkogårdar - rapport om provresultat genom dendrokronologi*. Eksjö.

Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. <http://bebyggelseregistret.raa.se/>

Tryckta källor

Ett levande kulturarv. Kyrkogårdar i Växjö stift. 2009. Växjö.

Haas, J. 2007. *Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Ingatorps kyrkogård. Byggnadsvårdsrapport 2007:88*. Jönköpings läns museum.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 84/2009

Beställare: Ingatorp-Bellö kyrkliga samfällighet

Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson

Foto: Robin Gullbrandsson

Län: Jönköpings län

Kommun: Eksjö kommun

Socken: Ingatorps socken

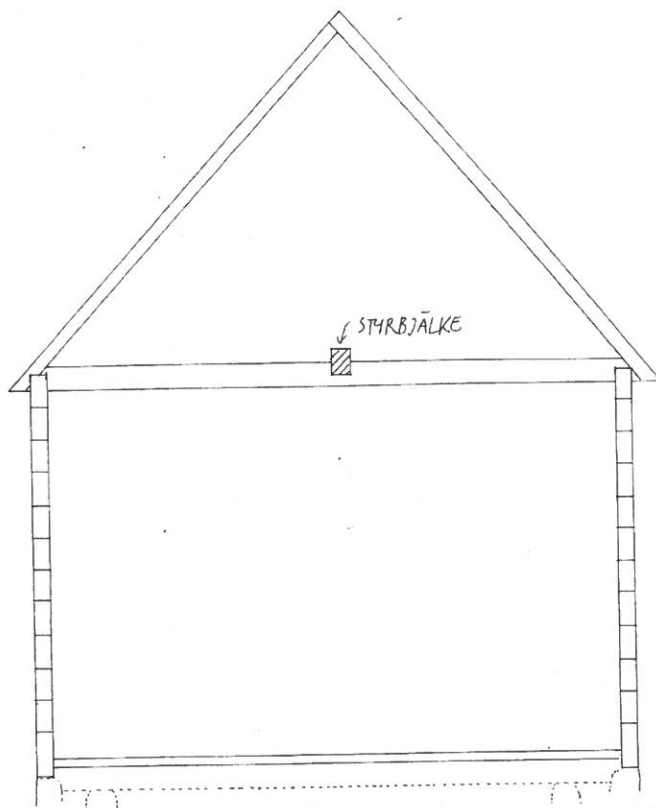
Fastighetsbeteckning: Eksjö Ingatorp 5:1

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Ingatorp 6F 8f 1992

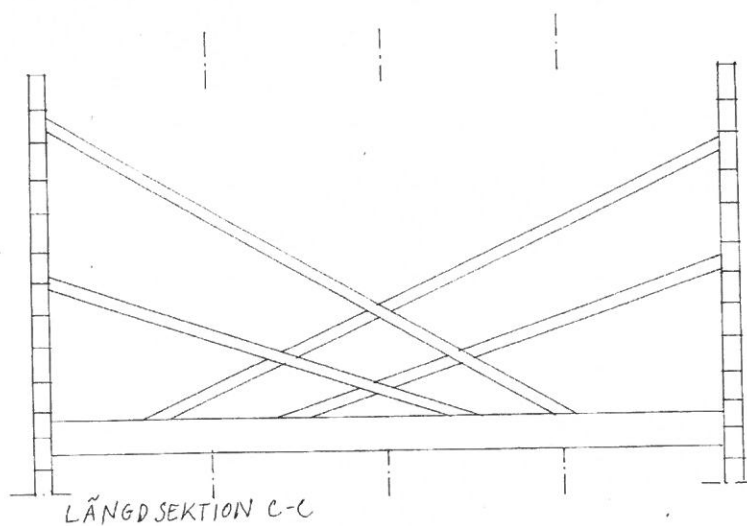
Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

Bilagor - uppmätningar

Utförda av Anna Blomberg och Robert Carlsson, tillhandahållna av Lennart Grandelius.

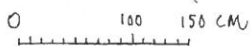
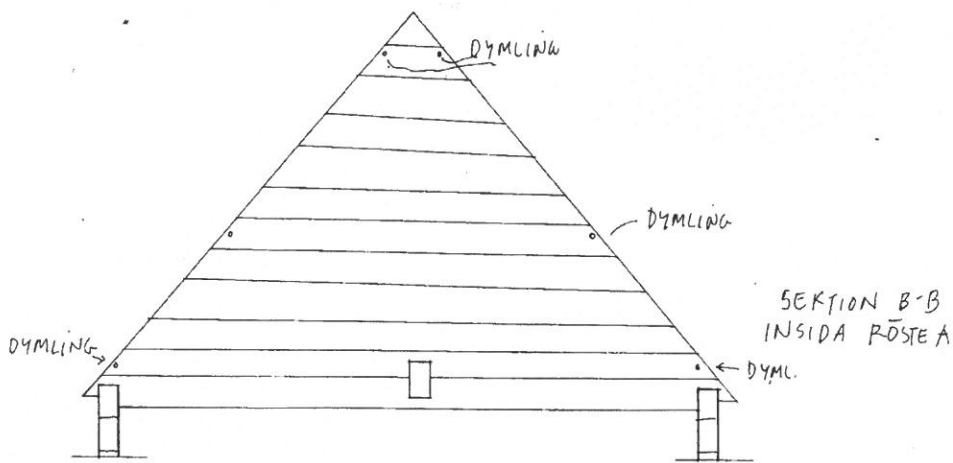
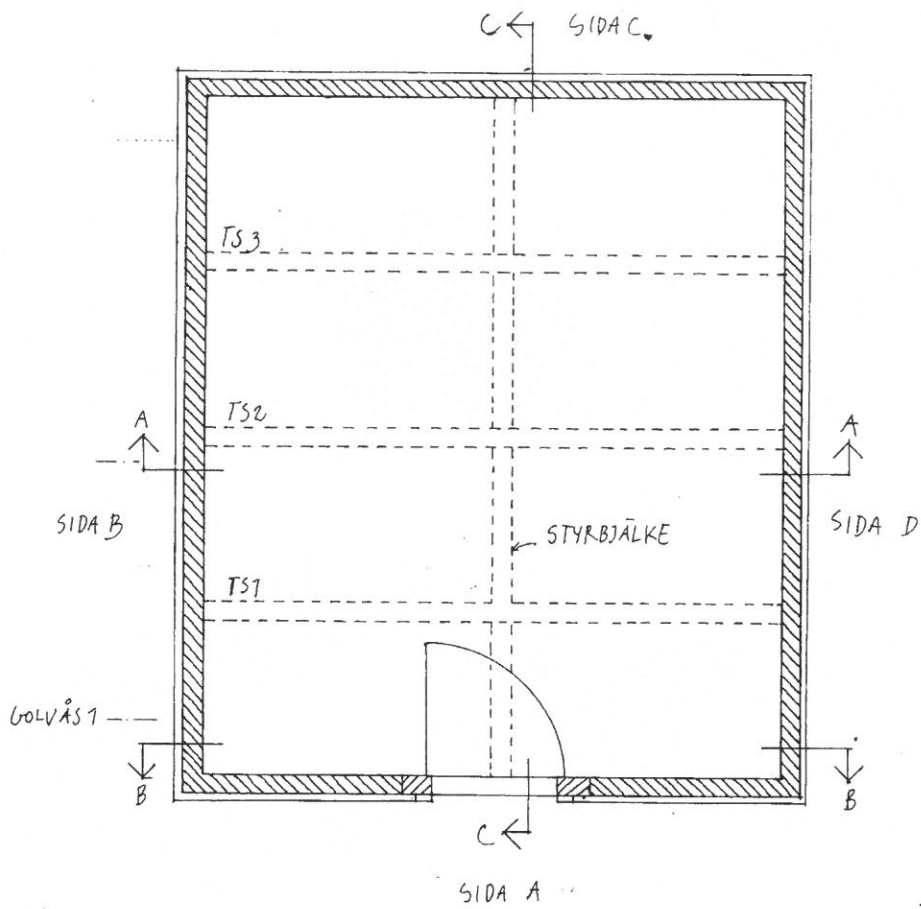
SEKTION A-A, TAKSTOL

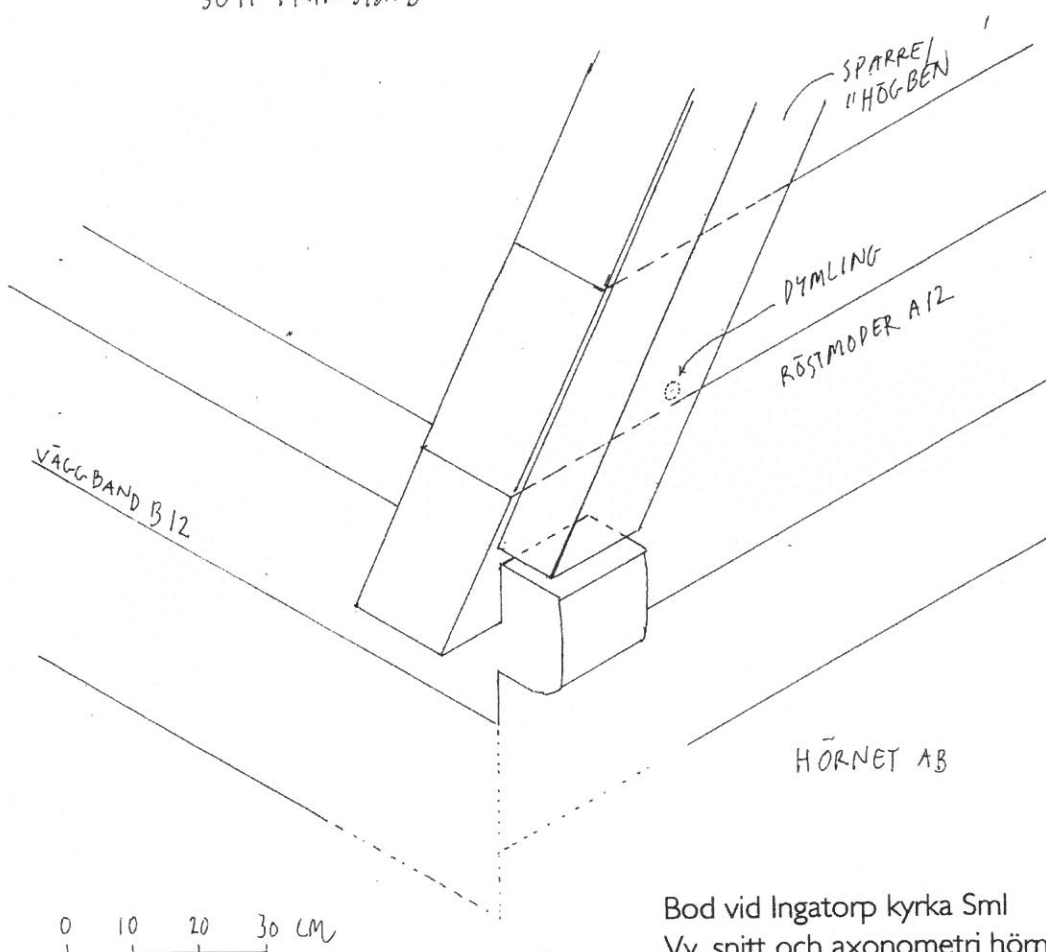
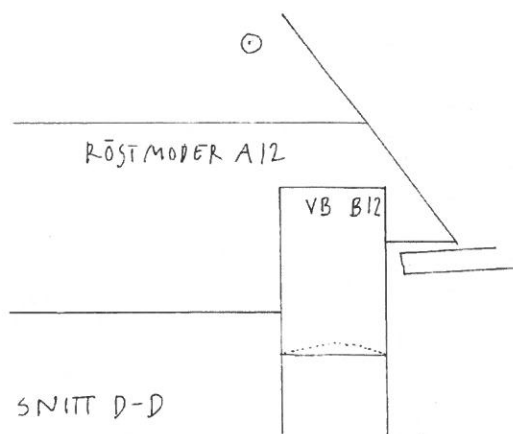
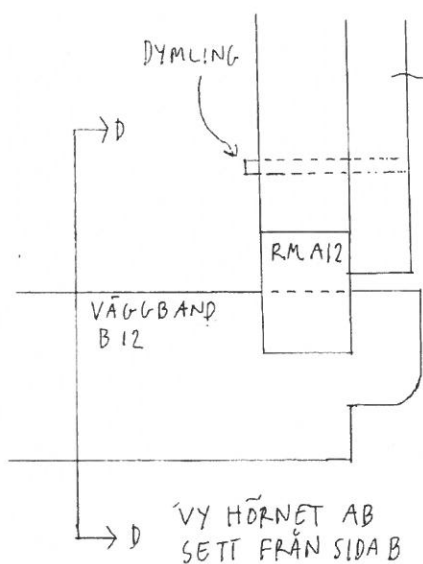
LÄNGDSEKTION C-C

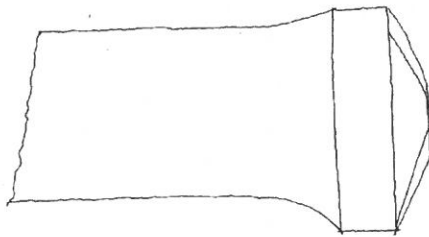
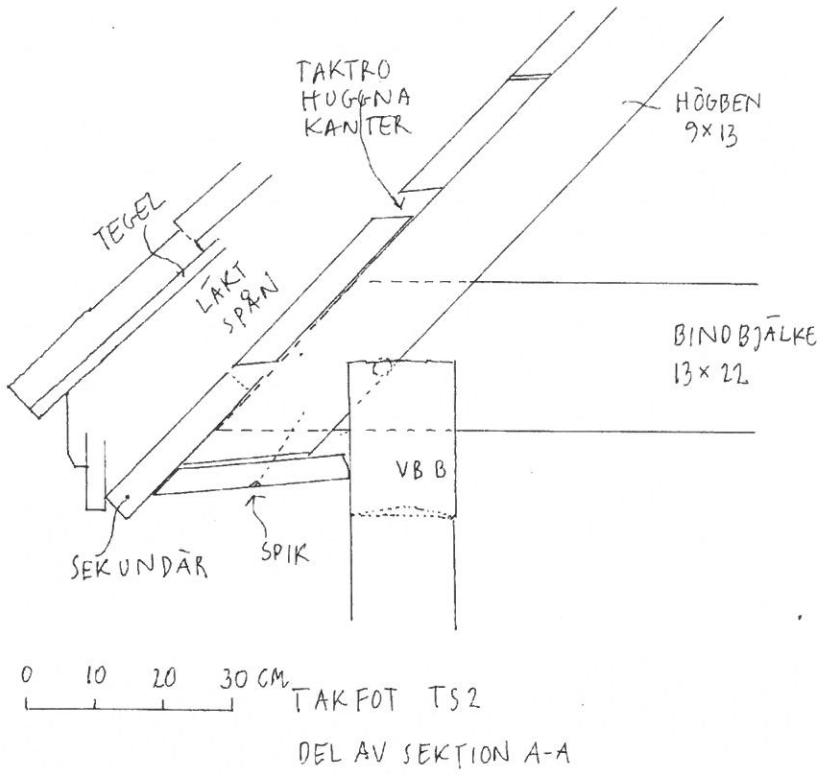
Bod vid Ingatorp kyrka Sml 2(6)
Sektion A-A och längdsektion C-C Skala 1:50

Bod vid Ingatorp kyrka Sml 1(6)
 Plan och delsektion B-B Skala 1:50
 Uppmätt Maj 2005 / AB, RC, SN

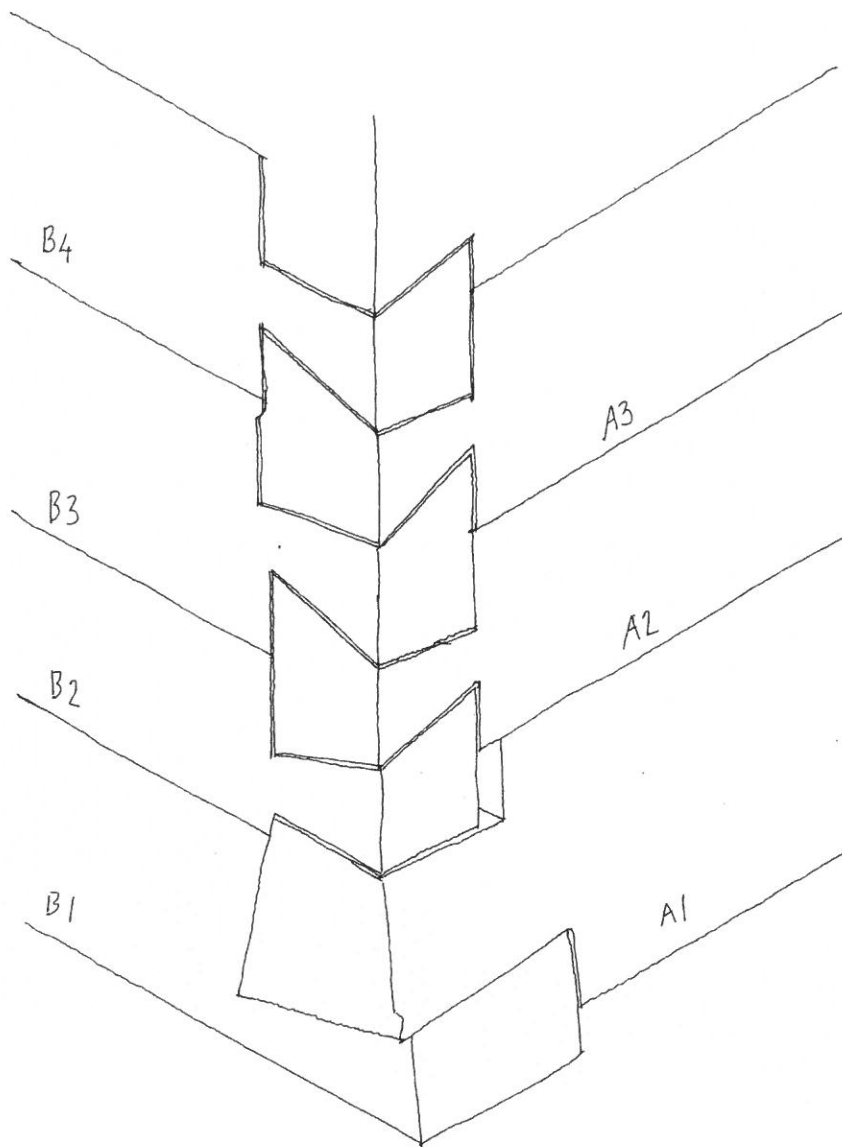

Bod vid Ingatorp kyrka Sml 5(6)
 Vy, snitt och axonometri hörnet AB Skala 1:10
 Uppmätt Maj 2005 / AB, SN

AVBRUTEN DYMLING
TAKSTOL TS1

Bod vid Ingatorp kyrka Sml 4(6)
Takfot, dymling Skala 1:10, 1:1
Uppmätt Maj 2005 / AB

0 10 20 30 CM

Bod vid Ingatorp kyrka Sml 3(6)
Axonometri hömet AB Skala 1:10
Uppmätt Maj 2005 / GA, AB

På kyrkogården i Ingatorp står en timrad och spånklädd bod vars ålder länge varit okänd. Dendrokronologiska undersökningar har visat att det rör sig om Sveriges äldsta ickekyrkliga träbyggnad, uppförd senast 1240. För att försöka klargöra bodens ursprung och historik har Jönköpings läns museum genomfört en arkivstudie som presenteras i denna rapport.

